

Autoreferat przedstawiający opis dorobku i osiągnięć naukowych,
działalności dydaktycznej, organizacyjnej i popularyzatorskiej

I.

Ks. Stefan Radziszewski

II.

Dr nauk teologicznych w zakresie teologii pastoralnej (homiletyka, KUL, 2005, praca doktorska pt. *Przepowiadanie homilijne biskupa Mieczysława Jaworskiego jako odpowiedź na zasadnicze wyzwania czasów współczesnych*, promotor ks. prof. Władysław Głowa);

dr nauk humanistycznych w zakresie literaturoznawstwa (filologia polska, KUL, 2009, praca doktorska pt. *Pomiędzy duchem a materią. Wokół zagadnień wczesnej poezji Anny Kamieńskiej*, promotor prof. Mirosława Ołdakowska-Kuflowa).

III.

Aktywność dydaktyczna oraz artystyczno-wychowawcza:

zajęcia z literatury religijnej, literatury polskiej, literatury światowej, emisji głosu i fonetyki pastoralnej w Wyższym Seminarium Duchownym w Kielcach (2007-2014);

zajęcia ze współczesnej literatury na świecie oraz współczesnej literatury polskiej w Uniwersytecie Jana Kochanowskiego (2012/2013);

teatr seminaryjny w Wyższym Seminarium Duchownym w Kielcach (2007-2014);

stypendium językowe w Rzymie (II-VII 2014).

IV.

Osiągnięcie habilitacyjne stanowią

2 opracowania książkowe,

2 zbiory artykułów naukowych (łącznie 16 artykułów),

w których analizuję postaci biblijne w literaturze polskiej i światowej, w rozmaitych aspektach: w aspekcie literackim oraz teologicznym, w relacji do biblijnego wzorca, w wymiarze egzystencjalnym, a także w analizie porównawczej różnych realizacji literackich.

Mój dorobek habilitacyjny stanowi dodatkowo:

6 książek autorskich,

4 publikacje redakcyjne,

2 pozycje edytorskie,

26 artykuły naukowe,
4 artykuły popularnonaukowe,
8 realizacji sceniczno-reżyserskich (w kieleckim WSD)¹.

Swoje referaty wygłosiłem podczas 38 wydarzeń: zarówno w ramach konferencji naukowych, jak i podczas innych sesji i spotkań. Jestem również autorem prac o charakterze duszpasterskim, homilii publikowanych we *Współczesnej Ambonie*, komentarzy do Ewangelii niedzielnych w TVP Kielce oraz rekolekcji dla młodzieży w formacie mp3. Duża część moich tekstów dostępna jest w wersji elektronicznej w formacie iBook, w tym przekłady angielskie esejów poświęconych Judaszowi (*Judas: Shades of Treason*).

Zamiast klasycznego referatu na temat moich dokonań naukowych, przedstawiam – w czterech częściach – stan swojej „kondycji” naukowej, której istotę stanowią rozważania w dziedzinie teologii literatury. W części pierwszej (A) zamieszczam opis swoich dotychczasowych osiągnięć i poszukiwań w dziedzinie badań z zakresu teologii i literatury oraz opis działalności naukowej, którą zgłaszam do oceny (osiągnięcie habilitacyjne), część druga (B) prezentuje omówienie dorobku naukowego, natomiast część trzecią (C) stanowi zestawienie referatów i odczytów, wygłoszonych w ramach konferencji naukowych, publikacji duszpasterskich oraz realizacji scenicznych w teatrze WSD w Kielcach. W ostatniej części (D) objaśniam krótko *moje credo naukowe*, kładąc nacisk na humanistyczną wizję nauki, bez której wszelkie działania badawcze stają się jałowe i puste.

* * *

A.

Mój dorobek naukowy obejmuje dwa tomy autorskie, które ukazały się drukiem jako owoc studiów doktoranckich: *Katechizm sercem pisany* (2006) oraz *Kamieńska ostiumiczna* (2011). Pierwsza rozprawa stanowi studium homiletyczne, w którym omawiam nie tylko teologię homilii bpa Mieczysława Jaworskiego, ale również aspekt językowy (stylistykę) jego kazań. W drugiej rozprawie – wydanej jako tom pierwszy serii *Biblioteka Kieleckich Studiów Teologicznych* – ukazuję poszukiwanie wiary i przemiany duchowe w liryce Anny Kamieńskiej, wybitnej poetki religijnej XX wieku, najbardziej znanej jako autorka esejów biblijnych *Twarze Księgi* oraz dzienników duchowych.

¹ W sumie zatem – ponieważ podane liczby są nieco zwodnicze – jestem autorem: 2 monografii, 5 opracowań redakcyjnych oraz ponad 50 opracowań, które mają status artykułów naukowych lub popularnonaukowych (wydanych w tomach pokonferencyjnych bądź w ramach sześciu autorskich publikacji książkowych).

W ramach swojej pracy naukowej uczestniczyłem w niemal trzydziestu konferencjach naukowych, wygłaszając referaty, które później zostały opublikowane w wydaniach pokonferencyjnych. Rokrocznie biorę udział w konferencjach poświęconych problematyce sacrum oraz obecności Biblii w literaturze polskiej, które organizuje Katolicki Uniwersytet Lubelski oraz Uniwersytet Gdański. Wygłaszałem również referat w ramach I Kongresu Biblijnego na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego pt. *Biblia kodem kulturowym Europy*, z udziałem kard. Gianfranca Ravasio. Cyklicznie ogłaszam drukiem szkice w krakowskim „Religious and Sacred Poetry: an International Quarterly of Religion Culture and Education” oraz „Kieleckich Studiach Teologicznych”. Organizowałem również dwie ogólnopolskie konferencje, czego świadectwem są tomy pokonferencyjne z pedagogiki (*Wychowanie integralne w szkole nazaretańskiej*, 2008) oraz literaturoznawstwa (*Postać księdza w literaturze*, 2014). Tematyce poezji kapłańskiej poświęcona jest antologia *Poezja w sutannie*, jak również edycja dwóch tomów liryki ks. Jerzego Banaśkiewicza (*Zapisane liryką* oraz *Barwy czasu*). Szkice o Judaszu w literaturze XX wieku składają się na oddzielny zbiór *Siedem twarzy Judasza*, książka *Siedem kamyków wiary* zawiera szkice z teologii literatury, natomiast problematykę buntu w młodej prozie polskiej (również buntu wobec sacrum) podejmuje zbiór szkiców *Siedmiu zbuntowanych*. Większość referatów – publikowanych w ramach wydawnictw pokonferencyjnych – ujrzało światło dzienne w autorskich zbiorach *Kot czarny. Literatura dla odważnych*², *Kot biały. Literatura dla samotnych* oraz *Kot zielony. Literatura dla wroczących*. Gros wymienionych powyżej tekstów dostępna jest w wersji iBook (dziewięć pozycji).

Osiągnięcie habilitacyjne, które zgłaszam do oceny, stanowią два opracowania książkowe oraz два zbiory artykułów naukowych, w których analizuję postaci biblijne w literaturze polskiej i światowej oraz wątki religijne we współczesnej literaturze polskiej:

OPRACOWANIA KSIĄŻKOWE

Siedem kamyków wiary. Z teologii literatury, Wydawnictwo PETRUS, Kraków 2014, ss. 163 [dalej jako SKW].

[tutaj zwłaszcza artykuły:

1. *Bóg jest Poetą. W poszukiwaniu sacrum w królestwie poezji*, [w:] SKW, s. 5-29.

² Recenzja: Z. Korzeńska, *Ogląd z innej strony*, „Teraz” (Świętokrzyski Miesięcznik Kulturalny) 2011, nr 6 (90), 16-17.

2. *Starości, dodaj nam skrzydeł! Portret zagubionej mądrości w naukach mnichów chrześcijańskich*, [w:] SKW, s. 31-51.
3. *„Mów, niezapomniany Hiobie!” Portret cierpiącego Hioba w ujęciu Karola Wojtyły i Sorena Kierkegaarda*, SKW, [w:] s. 53-71.
4. *Kultura w katechezie. Postmodernizm: instrukcja obsługi*, [w:] SKW, s. 73-98].

Siedem twarzy Judasza, słowo wstępne bp Kazimierz Ryczan, Wydawnictwo „Alleluja”, Kraków 2012, ss. 199 [dalej jako STJ].

1. *Tango & Cash (historia Judasza według Abelarda Castillo)*, [w:] STJ, s. 9-29.
2. *Judasz w Donegalu (zdrajca w kostiumie Jamesa Bonda w powieści Johna Anthony`ego Cuddona)*, [w:] STJ, s. 33-65.
3. *Labirynt sfinksa (miłosierdzie kontra zdrada u Jana Grzegorzczaka)*, [w:] STJ, s. 69-90.
4. *Raport w sprawie Judasza (Janiny Hertz słowo w obronie apostoła)*, [w:] STJ, s. 93-118.
5. *Judasz kot (marksizujący kusiciel Nikosa Kazantzakisa)*, [w:] STJ, s. 149-167.
6. *Kolacja w Mediolanie (kolory zdrady w ujęciu Leo Perutza)*, [w:] STJ, s. 171-192.
7. *Monolog Jana (Ireneusza Iredeńskiego Judasz „zawsze wierny”)*, [w:] STJ, s. 121-146³.

Trzy spośród ostatnich esejów o Judaszu istnieją w formie elektronicznej jako iBook (dostęp na platformie itunes.apple.com)⁴.

ZBIORY ARTYKUŁÓW NAUKOWYCH

Postaci biblijne w literaturze (4 artykuły)

1. *Anioł modlitwy w noweli Silny Samson Elizy Orzeszkowej*, [w:] *Biblia w literaturze polskiej. Romantyzm – Pozytywizm – Młoda Polska. Stary Testament*, red. E. Jakiel, J. Mosakowski, Gdańsk 2014, s. 33-50.
2. *Historia Malchusa, czyli o modlitwie, która się nie modli. Uwagi do wiersza Ucho Jana Darowskiego*, [w:] *Trzeba się trzymać pięknych przyzwyczajęń. Twórczość*

³ Pierwotnie artykuł ukazał się w tomie pokonferencyjnym jako *Monolog Jana, czyli Ireneusza Iredeńskiego wojna z komunizmem w dramacie „Żegnaj, Judaszu”*, [w:] *Potrzeba sacrum. Literatura polska okresu PRL-u*, red. M. Oldakowska-Kuflowa, W. Felski, Lublin 2012, s. 575-602. Istnieje również w wersji poprawionej jako *Zdrada Judasza w dramacie Ireneusza Iredeńskiego „Żegnaj, Judaszu”*, „Religious and Sacred Poetry: an International Quarterly of Religion Culture and Education” 2013, nr 3, s. 65-88 [zmiana tytułu pochodzi od redakcji RASP].

⁴ *Judas. Shades of Treason: I. Judas the Cat (Nikos Kazantzakis' Marxist-ish tempter)*, 2014, s. 6-30; II. *John's Monologue (Ireneusz Iredeński's "always faithful" Judas)*, 2014, s. 31-75; III. *Supper in Milan (colours of betrayal in the view of Leo Perutz)*, 2014, s. 76-103.

- Jana Darowskiego. Studia i szkice*, red. Z. Ożóg, J. Wolski, Rzeszów 2012, s. 208-221).
3. *Pasja Chrystusa w poemacie Męczeństwo Zbawiciela Karola Balińskiego*, [w:] *Biblia w literaturze polskiej. Romantyzm – Pozytywizm – Młoda Polska*, red. E. Jakiel, J. Mosakowski, Gdańsk 2013, s. 47-69.
 4. *Wierzę, dopóki nie pytasz dlaczego... Wiara na ścieżkach rozumu na podstawie dramatu Wieczernik Ernesta Brylla i Barabasz Pära Lagerkvista*, [w] *Dramat i teatr religijny. Wyróżniki i paradygmaty*, red. W. Kaczmarek, J. Michalczuk, Lublin 2014, s. 381-401.

Prace dotyczące wątków religijnych we współczesnej literaturze polskiej (12 artykułów)

1. *Matka Boża w zbroi. O niektórych wierszach maryjnych czasu wojny*, [w:] *Liryka żołnierska. Estetyka i wartości*, red. A. Paliwoda, J. Wolski, Rzeszów 2011, s. 204-217.
2. *Martyrium sine modo*, [w:] *Z dziejów 6. Brygady Partyzanckiej Okręgu Wileńskiego. Antologia wspomnień i poezji*, red. M. Budzik, W. Kutek, Tarnów 2012, s. 295-313.
3. *Gdy Ojciec odchodzi. Bryll, Kilar, Sosnowski i Kolski – o Papieżu Janie Pawle II*, [w:] *Idee i wartości. Humaniora Jana Pawła II*, red. M. Marczevska, Z. Trzaskowski, Kielce 2011, s. 235-248.
4. *Polski homo viator. Ekfrastyczna symfonia Ernesta Brylla*, [w:] *Sacrum na nowo poszukiwane. O literaturze polskiej po 1989 roku*, red. M. Ołdakowska-Kufel, L. Giemza, Lublin 2014, s. 43-68.
5. *Rękopisy niedożegnania*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 2013, nr 12, s. 179-195.
6. *Do kogo należy ziemia...? „Niewidzialny władca”, czyli Adam Zagajewski i jego refleksje o człowieku*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 2009, nr 8, s. 439-451.
7. *„Emaus to dla niej pusty dźwięk”. O pewnej podróży z marksizmu do wiary, czyli Anny Kamińskiej portret biblijny*, [w:] *Biblia kodem kulturowym Europy*, red. S. Szymik, Lublin 2013, s. 213-238.
8. *Spotkanie z Księgą we wczesnej poezji Anny Kamińskiej*, [w:] *Dziedzictwo i terażniejszość. Polsko-europejski dialog kultur*, red. M. Marczevska, Z. Trzaskowski, Kielce 2009, s. 205-222.

9. *Czarna suknia. O jednym wspomnieniu, które niepokoi* (Anna Kamińska), [w:] *Od spotkania do dialogu. W kręgu antropologii literatury*, red. Z. Trzaskowski, J. Wolski, Rzeszów 2010, s. 256-272.
10. *Zamieszkać w Księdze. Świat Biblii we wczesnej twórczości Anny Kamińskiej*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 2011, nr 10, s. 95-108.
11. *O nawróceniu, którego nie było. Późna proza Edwarda Stachury*, [w:] *Poetyka i semantyka doświadczeń religijnych w literaturze*, red. A. Bielak, P. Nowaczyński, Lublin 2011, s. 465-485.
12. *Świat żywiołów w poezji Edwarda Stachury*, [w:] *Otarłem się o życie, otarłem się o słowa*, red. Z. Trzaskowski, Kielce 2008, s. 377-401.

Osiągnięcie habilitacyjne stanowią **dwa opracowania książkowe** (*Siedem kamyków wiary, Siedem twarzy Judasza*) oraz **dwa zbiory artykułów naukowych**, w których analizuję postaci biblijne w literaturze polskiej i światowej oraz wątki religijne we współczesnej literaturze polskiej. Omówieni zostali zarówno bohaterowie Starego Testamentu (Samson z *Księgi Sędziów*, Hiob), jak i postaci nowotestamentowe (Szymon Piotr, Malchus, Tomasz, Barabasz). Cykl artykułów poświęconych apostołowi zdrajcy pomieszczono w książce *Siedem twarzy Judasza*. Omawiam dzieła znane i szeroko komentowane (*Barabasz Lagerkvista, Ostatnie kuszenie Chrystusa Kazantzakisa*), jak i takie, o których istnieniu niewielu pamięta (*Męczeństwo Zbawiciela Balińskiego, Silny Samson Orzeszkowej*) bądź też nie zyskały właściwego miejsca w historii literatury (*Wieczernik Brylla, Drzewo sprzeczki Darowskiego, Testament Judasza Cuddona*). W powyższych opracowaniach udowodniłem nie tylko swoje kompetencje teologiczne i historycznoliterackie, ale również zdolność do postrzegania dzieła literackiego w całej jego duchowej głębi. Zwłaszcza w badaniach nad literaturą współczesną, która często deklaruje swoją programową areligijność (a nawet antyreligijność), należy właściwie odczytać strategię prowokacji, często służącej wyrażeniu ukrytego pragnienia spotkania z Bogiem osobowym, który wyzwoli z pustki i nihilizmu.

Wydaje się, iż opublikowane przeze mnie prace mogą stanowić właściwy początek badań z zakresu teologii literatury, bowiem w wieku XXI należy dokonać syntezy współczesnej kultury, w której wszystko można zakwestionować (relatywizm) oraz odrzucić (negatywizm). Jak napisał z goryczą Henri de Lubac: „wszystko można skarykaturować: moralność, mistykę, posłuszeństwo, wiarę, religię, pobożność”. Wobec machiny cynizmu i drwiny, chrześcijaństwo często zamyka usta. Gorzkie doświadczenia uczą, iż najlepszy cel dla szyderców stanowi to, co święte. Im bardziej coś zasługuje na szacunek, a zostanie dotknięte chłostą śmiechu, tym

większe zwycięstwo współczesnego ironisty. Tym bardziej teologia literatury ma przyszłość jako swoisty areopag wiary, nowy wymiar apologetyki, która ocala człowieka i pozwala mu na nowo odkryć fascynujący świat spotkania Boga z kulturą.

B.

OMÓWIENIE

SIEDEM KAMYKÓW WIARY. Z TEOLOGII LITERATURY

prezentuje najnowsze teksty, w których ukazuję możliwości badania sacrum w różnych formach dzieła literackiego.

1. *Bóg jest Poetą. W poszukiwaniu sacrum w królestwie poezji* to artykuł, któremu patronuje dewiza Alfreda N. Whiteheada: Bóg jest „poetą, który zbawia świat – prowadząc go ku wartościom prawdy, piękna i dobra”. Rzeczywiście, „kierunek doświadczeń poetyckich i religijnych jest podobny. Poezja przekraczając to, co zmysłowo oczywiste, pojęciowo ujmowalne, przekraczając wszelkie granice: słowa i tego, na co słowo wskazuje, zmierza do rzeczywistości, która żywi religię”⁵. Wszak jednym z najbardziej spektakularnych przejawów poezji są psalmy, człowiek wielbi w nich Boga i spiera się z Bogiem. We współczesnej poezji polskiej sacrum uobecnia się w rozmaitych wersjach; celem referatu nie jest omówienie wszystkich możliwych form tekstów „z sacrum w tle”. Bardziej interesuje mnie rekonesans po świecie poezji, w którym fascynacja Bogiem, świętą księgą Objawienia, tajemnicą Odkupienia, przyobleka formę literacką.

Przedstawiam pięć różnych strategii poetyckich, w których uobecnia się sacrum: poemat *Missa pagana* Edwarda Stachury, *Gorzkie żale* Julii Hartwig, *Brewiarz* Zbigniewa Herberta, *Golgotę jasnogórską* Ernesta Brylla oraz *De profundis* Wojciecha Wencla. Już w samym tytule w wymienionych dziełach słyszymy sygnał sakralności, wydaje się więc, iż powyższe strofy powinny odnosić się do Boga i sfery sakralnej. Jednak często literaturę cechuje swoista ambiwalencja w stosunku do sfery sacrum⁶. We wszystkich analizowanych tekstach – mocniej bądź słabiej – realizuje się transpozycja sacrum, które w postaci semów świętości (sacrosemów) buduje nowy sens, nowy świat poetycki, w jaki wprowadza „ja” liryczne

⁵ S. Sawicki, *Religijny horyzont poezji* (wykład w ramach publicznego zebrania Towarzystwa Naukowego KUL z okazji otrzymania Nagrody im. Ks. I. Radziszewskiego, 23 marca 2000 roku), Lublin 2000, s. 31.

⁶ Zob. Z. Zarębianka, *Sacrum na cenzurowanym. Nowa metafizyczność na nowe tysiąclecie*, [w:] tejże, *Tropy sacrum w literaturze XX wieku. Od zagadnień motywicznych do perspektyw hermeneutycznych*, Bydgoszcz 2001, s. 165.

zarówno wierzącego, jak i ateusza. Podobnie w poezji Anny Kamieńskiej, w której święta opowieść stanowi tylko pretekst, aby napełnić serce słuchacza-czytelnika świętością Boga. W pięciu wypowiedziach poetyckich, stanowiących temat mojego opracowania, poeci nie tyle dowodzą swojej wiary lub niewiary, co – i w tym rzeczywiście są zgodni – podejmują własne poszukiwania Boga.

W świecie, w którym żyjemy (po ogłoszeniu „likwidacji indywiduum” Adorna, „końca człowieka” Derridy, „śmierci autora” Barthesa czy „zmiernictwa człowieka” Foucaulta) warto wyruszyć w poszukiwanie człowieka, który jest podmiotem⁷. Jego podmiotowość pochodzi od Tego, który jest Autorem świata i jedyną Rzeczywistością. W Nim – jak głosi Pismo – żyjemy, poruszamy się i jesteśmy⁸. W Nim również tworzymy, powtarzając stwórczy gest kreacji samego Boga. Całe więc życie człowieka zanurzone jest w Bogu. Zarówno afirmacja, jak i odrzucenie sacrum, jest postawą *wobec* Boga. Nawet w przejawach bluźnierstwa i profanacji manifestuje się ukryty głód prawdziwego Boga. Wypada powtórzyć za Zofią Zarębianką: „Czy więc degradacja, demistyfikacja, negacja sacrum (...) cała ta demaskatorska gra stawiająca sacrum pod prężaniem, nie jest w istocie podyktowana głębszym niepokojem duchowym i ponawianymi bezskutecznie próbami odnalezienia Sensu?”⁹ Taki głębszy niepokój duchowy cechuje poezję. Jeśli jest to wielka poezja.

Zdaniem prof. Stefana Sawickiego prawdziwa poezja zakorzeniona jest w sacrum. „Nie sposób nie zauważyć, że ta rzeczywistość absolutna, ujawniana, może przeżywana, która zarysowuje się na horyzoncie poezji, jest bliska rzeczywistości obecnej w przeżyciu religijnym. Nie chodzi naturalnie o to, aby zacierać granice między poezją a religią”¹⁰. Można jednak sądzić, że „sztuka nie jest w stanie o własnych siłach dotrzeć do rzeczywistości *sanctum*, uobecnić ją inaczej jak „przez zwierciadło” ani wprowadzić jej realnie w życie człowieka”¹¹. W niniejszym tekście przedstawiłem pięć różnych strategii poetyckich, w których uobecnia się sacrum. Początkowo myślałem, iż można je analizować w oparciu o trzy wielkie porządki, które odkrywamy w liturgii Mszy świętej: ofiarowanie, przeistoczenie i dziękczynienie. W tym kluczu panteistyczna *Missa pagana* Stachury stanowi ofiarowanie nieznanemu Bogu swojej egzystencji, filozoficzne *Gorzkie żale* Hartwig i *Brewiarz* Herberta w spotkaniu z sacrum ulegają przemienieniu, natomiast indywidualny lament Brylla oraz narodowe *tristia* Wencla wpisują się w rzeczywistość dziękczynienia. Ponieważ jednak „nie

⁷ Zob. R. Nycz, *Tropy „JA”. Koncepcje podmiotowości w literaturze polskiej ostatniego stulecia*, [w:] *Ja, autor. Sytuacja podmiotu w polskiej literaturze współczesnej*, red. D. Śnieżko, Warszawa 1996, s. 39.

⁸ Zob. Dz 17, 28.

⁹ Zob. Z. Zarębianka, dz. cyt., s. 175.

¹⁰ S. Sawicki, dz. cyt., s. 31.

¹¹ Tamże.

ma nic gorszego od dogmatyzmu”¹², więc cały pomysł opisanie poezji w oparciu o kolejne części liturgii mszalnej wydaje się (*ex post*) nietrafiony. W relacji *poezja – sacrum* bardziej odpowiedni byłby schemat nawiązujący do filozofii dialogu, np. *pragnienie (tęsknota) – spotkanie – afirmacja/negacja*. A każdy poeta jawi się jak nowy Szaweł z Tarsu: jego pegazowy upadek jest poetycką paschą, przejściem od pychy liryka, który jest „mistrzem” słowa, do pokory sługi i świadka, który wie, iż na początku było Słowo¹³, a nasze ludzkie słowa (pełne bełkotu i jazgotu) to jedynie słabe echo tego, co prawdziwe.

2. *Starości, dodaj nam skrzydeł! Portret zagubionej mądrości w naukach mnichów chrześcijańskich* przynosi diagnozę współczesnego świata. Współczesna cywilizacja zachodnia, cała kultura europejska, jawi się jako kultura schyłkowa. Przewycięzenie kryzysu, który być może zapowiada upadek świata zachodniego, kryje się w powrocie do wartości naszych ojców, do pierwszego słowa, które powołało do istnienia naszą cywilizację. Trzeba po prostu wrócić do korzeni – jak uczy 104-letnia Święta z filmu *Grande Bellezza* Paola Sorrentino.

W niniejszym opracowaniu oddaję głos świętym starcom, stojącym na straży tradycji, przypominającym o istnieniu prawdy i mądrości: chrześcijańskich mnichom. To dojrzałe i doświadczone „towarzystwo”, do którego należą dominikanin, klaryska, kameduła i dwóch benedyktynów: Joachim Badeni (98 lat), Matka Angelica, czyli Rita Antoinette Rizzo (91), Piotr Rostworowski (89), Adalbert de Vogüé (87) i Leon Knabit (85). Do ich rozważań dodaję również refleksje świętego Antoniego, 102-letniego pustelnika, oraz rozważania z *Listu do osób w podeszłym wieku* Jana Pawła II, którego kanonizację „przed momentem” przeżywał Kościół i świat. Ich nauki stanowią fundament niniejszej rozprawy, w której próbuję wykazać, iż najistotniejszym zadaniem współczesnego człowieka jest powrót do zapomnianej sztuki mądrości. Nie warto żyć głupio, tak przynajmniej uczy nas Biblia, wedle której głupota jest nie tylko ułomnością umysłu, brakiem intelektualnym, ale wprost nazwana zostaje grzechem człowieka¹⁴.

W swojej pochwalie starości spróbuję ukazać, w jaki sposób nauka „starców” potrafi oświetlić drogi ludzkiego życia oraz nadać sens całej egzystencji człowieka. Bez wsłuchiwania się w nauki starości wszelka pedagogia traci orientację, zaś każda teza antropologiczna pozostaje niedookreślona i niepełna. Całość człowieka to *puer* i *senex*, jeden potrzebuje drugiego.

¹² J. Duquesne, *O wolność poszukiwań teologicznych. Rozmowy z o. M.-D. Chenu*, tł. A. Paygert, Warszawa 1977, s. 137.

¹³ Zob. J 1,1.

¹⁴ *Głupi już z natury są wszyscy ludzie, którzy nie poznali Boga* (Mdr 13,1).

Młodość potrzebuje mądrości człowieka starego, zaś starość potrzebuje pamięci i pomocy ludzi młodych. Oczywiście w moim opracowaniu nie idzie o jakiegokolwiek „starca”, ale o osoby, które *przeżyły* w życiu wiele i potrafią swoim doświadczeniem i mądrością dopomóc w kształtowaniu młodego pokolenia. We współczesnym świecie, pogrążonym w płytkim materializmie i bezideowym relatywizmie, powrót do nauk starych mistrzów, do skarbu ich duchowości, staje się nie tylko potrzebny, ale wręcz konieczny, aby ocalić cywilizację i kulturę.

W oparciu o **refleksje sześciu starców** (Św. Antoni Pustelnik, Matka Angelica, Joachim Badeni, Piotr Rostworowski, Adalbert de Vogüé, Leon Knabit) oraz list Świętego Papieża do osób starych próbowałem ukazać wartość mądrości, która może ocalić współczesną kulturę. Zamiast zakończenia przywołuję myśli jeszcze jednego świętego „staruszka”. Bł. John Henry Newman (89 lat) twierdzi, iż każdy człowiek jest Geroncjuszem, tzn. *starcem*. Tylko przymierze z mądrością pozwala na spokojne spojrzenie na śmierć. Geroncjusz kard. Newmana nie lęka się przemijania i kresu, ponieważ zaufał Bogu: „Duszę mą trzymam w mojej dłoni: żadnej/ Nie czuję trwogi, jednako na dolę/ I niedolę – w Jego błogiej mocy –/ Przygotowany”. Pełna ufności w potęgę Boga modlitwa starca stanowi w poemacie kard. Newmana przeciwieństwo głupiej swawoli, opisywanej w biblijnej *Księdze Mądrości*: „Uwijmy sobie wieniec z róż, zanim zwiędną. Nikogo z nas braknąć nie może w swawoli, wszędzie zostawmy ślady uciechy”¹⁵. Prawdziwe szczęście i radość, do których człowiek został powołany przez Boga już w akcie stworzenia, nie jest *swawolą* i *uciechą*, ale spokojną mądrością. Poszukiwanie takiej mądrości (a właściwie powrót do niej) to prawdziwy cel ludzkiego życia i nasze największe powołanie.

3. „*Mów, niezapomniany Hiobie!*” *Portret cierpiącego Hioba w ujęciu Karola Wojtyły i Sorena Kierkegarda* to zestawienie debiutanckiego dramatu **Karola Wojtyły** *Hiob*, napisanego w Wielkim Poście 1940 roku w Krakowie, oraz *Powtórzenia*, wydanego wraz z *Bojaźnią i drżeniem* w roku 1843, jako swoiste epitafium nieszczęśliwej miłości **Sorena Kierkegarda** do Reginy Olsen, wydaje się niezbyt szczęśliwe. Z jednej strony bowiem „przypowieść o Hiobie”, „tragedyja o cierpieniu”, świadectwo zamilowania papieża do literatury i teatru, z drugiej zaś „próba psychologii eksperymentalnej”, opublikowana przez duńskiego filozofa pod fikcyjnym nazwiskiem Constantina Constantinus. U Wojtyły „drama ze Starego Testamentu”, zaś w sto lat wcześniejszym *Powtórzeniu* historia nieszczęśliwej

¹⁵ Mdr 2,8.

miłości, która bynajmniej nie podąża w stronę romansu. A jednak dzieła te łączy bohater *Księgi Hioba* – ten, który wszystko utracił, by ponownie wszystko odzyskać. Dla Wojtyły cierpienia Hioba powtarza Polska i świat podczas wojennego kataklizmu, zaś dla bohatera Kierkegaarda Hiob staje się przewodnikiem w cierpieniu serca: „Choć czytam księgę kolejny raz – i raz jeszcze – każde słowo jest nowe, rodzi się od początku, lub od nowa powstaje w mej duszy”.

To biblijny Hiob stanowi wspólny punkt poszukiwania sensu cierpienia, największy autorytet w tej materii. Trafnie ujmuje to autor *Powtórzenia*: Hiob „nie stoi na katedrze i uspakajającymi gestami podpira prawdę swych słów”, lecz siedzi przy ognisku, czocho ra się skorupami rozbitego garnka i tylko rzuca ulotne słowa i uwagi. Skoro cierpienie pozostaje pytaniem bez odpowiedzi, warto zobaczyć jak lektura *Księgi Hioba* naznaczyła dwa dzieła, które różni osobowość autora, rodzaj literacki, czas, okoliczności i cel powstania. Choć w jednym zapewne autorzy byłiby zgodni: zamiast wstępu należy zaprzyjaźnić się z *Księgą Hioba*, bowiem to Hiob jest najlepszym przewodnikiem po tajemnicach ludzkiej egzystencji.

Hiob Wojtyły i Hiob Kierkegaarda to dwie różne postaci. U Wojtyły Hiob staje się prorokiem. On, który żył w bojaźni Bożej, wzór prawości i dobroci: „Nieszczęśliwych w nieszczęściu przygarnie,/ łzy obetrze i w nędzy pocieszy” – zostaje zmiażdżony cierpieniem. W didaskaliach zostaje przywołany obraz jego przemiany „*choć miał w sercu szal,/ choć miał w oczach szal,/ choć by bluźnić chciał/ – mówił, a głos mu drżał*”.

Ten poniżony, udręczony mężczyzna musi jeszcze prowadzić dyskusję ze swoimi natarczywymi przyjaciółmi. Ale właśnie w tym sporze ujawnia się nowy Hiob, Hiob-prorok. Odpowiadając Elifazowi z Temanu, który napomina: „Widzimy, że zanadto patrzysz,/ baczmy, że zanadto widzisz”, Hiob konstatuje: „Prawdę trza ujrzyć oko w oko./ Ja widzę, czego nie widzicie,/ ja widzę w moim poniżeniu” i dodaje – w innym miejscu – „Ja sercem widzę – widzę bolem”. Natomiast w obliczu napomnień Choreutów: „Szalone słowa zwał i miota”, Hiob krzyczy do Stwórcy: „Chcę, byś mi duszę mą rozjaśnił”. Ten udręczony prorok potrafi powtórzyć – wraz z Elihu, który ma w dramacie Wojtyły dar prorokowania – „Wiem, kto On będzie – wiem: Syn Boży (...) w koronie z cierni”. Jego nowe szczęście nie polega jedynie na odzyskaniu majątku i rodzinnego spokoju, ale jest radością z odzyskanego zbawienia: Hiob widzi nadchodzącego Mesjasza.

Inaczej u Kierkegaarda: jego Hiob to Hiob-poeta. Poeta, który cierpi, przemienia się w Hioba. Stąd nie dziwią sentencje, których autorem nie jest bynajmniej filozof, ale zakochany młodzieniec: „Tylko ten, kto prawdziwie kocha, naprawdę jest człowiekiem. Tylko ten jest prawdziwym twórcą, kto potrafi dać wyraz swej miłości”. Więcej, Hiob „staje się – jak

czytamy u kard. Gianfranca Ravasiego – głosem każdego człowieka niewinnie cierpiącego”, staje się prawdziwym protagonistą w walce o prawdziwe szczęście, w walce z niedolą cierpienia, której podlegają wszyscy ludzie.

Hiob prorok i Hiob poeta nie pozostają oczywiście w stanie wojny. U Wojtyły spotykamy poetyckie określenie Boga: „Baczę i widzę: – On jest Prawda/ Baczę i widzę: – On jest Piękno”, natomiast w *Powtórzeniu* Bóg jest po prostu Wychowawcą.

4. *Kultura w katechezie. Postmodernizm: instrukcja obsługi* przedstawia problemy związane z głoszeniem Ewangelii we współczesnym świecie. Adresatem orędzia zbawienia jest człowiek, żyjący w odpowiedniej kulturze, zanurzony w morzu rozmaitych opinii, obyczajów, ideologii i rytuałów. „Kościół jest obecny w świecie ludzkiej historii i kultury, jego instytucje, sakramenty i sama wiara jako ludzkie działanie należą do tego świata, chrześcijanie wspólnie z wszystkimi innymi ludźmi współtworzą kulturę”¹⁶. Więcej, nie sposób oddzielić człowieka, któremu głoszona jest Ewangelia, od kultury, w której przyszło mu żyć. Ta kultura (w dzisiejszym świecie funkcjonująca pod nazwą „postmodernizmu”) nie jest jakimś rodzajem balastu, który współczesny Syzyf zrzuci z siebie, gdy pobożny kaznodzieja i święty katecheta powiedzą, iż jest to kultura głupia, zła lub bezbożna. Wprost przeciwnie, współczesny człowiek odwrócił się od tego, co mądre, dobre i pobożne... ponieważ jest współczesny! Taka wersja „kultury”, nawet jeśli nazwiemy ją kulturą na opak, kontrkulturą albo negacją kultury, stała się częścią człowieka – aby objawić mu orędzie zbawienia należy poznać i zrozumieć świat, w którym żyjemy i z otwartością podjąć dialog z kulturą, która wychowała właśnie takiego człowieka i która w nim żyje.

W artykule wskazuję osiem wyznaczników kultury postmodernistycznej, wobec których orędzie chrześcijańskie nie może przejść obojętnie (ironia, relatywizm, romans z kiczem, komercjalizacja, odrzucenie oryginalności, hybrydyczność, kultura wyczerpania, anarchia). To wydaje się charakteryzować współczesnego człowieka: być może nigdy nie słyszał o *Ośmiu Błogosławieństwach*, ale doskonale posługuje się regułami gry w postmodernistycznym świecie. Kościół – zamiast narzekać na pustkę i nihilizm współczesnej kultury – powinien śpieszyć na ratunek tym, którym odebrano wiarę w Boga, a poprzez to również wiarę w siebie i sens własnego życia.

To wiara powinna towarzyszyć dziełu ewangelizacji – rzeczywiście trzeba ewangelizować współczesną kulturę, być może trzeba ją dzisiaj egzorcyzmować. Ponieważ jaka kultura – taki

¹⁶ A. Zuberbier, *Kultura*, [w:] *Słownik teologiczny*, t. I, red. A. Zuberbier, Katowice 1985, s. 268.

człowiek, a celem Kościoła jest pomagać człowiekowi w stawaniu się *coraz bardziej człowiekiem*. Jeżeli – z różnych przyczyn – Kościół nie zaangażuje się w dzieło odnowy kultury, wówczas jak najbardziej realna pozostaje wizja nowej apokalipsy, kolejnego aktu ludobójstwa na naszej planecie. Zdaniem wielu myślicieli współczesna cywilizacja zgromadziła już dostateczny arsenał duchowy zła, aby nastąpiła kolejna katastrofa. Należy przywrócić Boga człowiekowi, przypomnieć o jego duchowej tożsamości i o świecie sacrum, który jest jego naturalnym środowiskiem. Człowiek zanika, kiedy następuje rozbrat między kulturą a sacrum, kiedy pierwiastek duchowy w kulturze zostaje osłabiony lub wręcz zanika, kiedy następuje uśpienie etyczne w społeczeństwie.

Również do ateistów i agnostyków ma zastosowanie fundamentalna zasada: dla każdego człowieka być człowiekiem – to jego pierwszy obowiązek! Nie ma wolności od człowieczeństwa! Warto w tym miejscu przywołać refleksję kard. Paula Pouparda, który podczas Kongresu Kultury Chrześcijańskiej w Lublinie (w roku 2000), kreśli wizję antyhumanistycznego sekularyzmu, wolności od Boga i upadku kultury duchowej, jednak podaje również wzory wierności chrześcijańskiej kulturze. Religijna wizja świata całego pokolenia poetów i pisarzy, dramaturgów i myślicieli, filozofów i teologów, przynosi nam prawdziwe szczęście bycia, po prostu szczęście istnienia i dumę z bycia chrześcijaninem: Péguy, Claudel, Bernanos, Mauriac, Maritain, Marcel, Daniélou, Congar i de Lubac, Guardini i Urs von Balthasar. Warto stać się autentycznym świadkiem Ewangelii.

Prawdziwym zagrożeniem dla współczesnego świata jest zanik podmiotowości, utrata tożsamości i poczucia wartości własnego życia, oderwanie człowieka od Boga i Kościoła, które skutkuje wielkim niebezpieczeństwem „katastrofy antropologicznej, to znaczy przekształcenia wszystkich nas w istoty niepełne, pozbawione nienaruszonego sumienia i zdolności słuchania Bożego wołania”¹⁷. Zdaniem Leo Scheffczyka „we współczesnym społeczeństwie można zauważyć po raz pierwszy utratę nadziei zbawienia i oczekiwania na łaskę jako fenomen ogólny”¹⁸. Tym bardziej Jezus jako jedyny Zbawiciel i Odkupiciel człowieka powinien być w centrum katechizacji: głosimy Osobę – osobom, Jezusa – ludziom. Tym bardziej należy przypominać, iż Bóg pragnie, „żebyśmy stali się ludźmi, którzy miłują”¹⁹. Ponownie odkrycie swojego chrześcijańskiego powołania pozwoli współczesnym

¹⁷ J. Schreider, *Ryzyko katastrofy antropologicznej*, [w:] *Chrześcijaństwo i kultura w Europie. Pamięć, Świadomość, Program*. Teksty sympozjum presynodalnego (Watykan, 28–31 października 1991), Kielce 1992, s. 272.

¹⁸ L. Scheffczyk, *Obietnica pokoju*, tł. L. Biczysk, Poznań 1995, s. 63.

¹⁹ J. Ratzinger, *Sól ziemi. Chrześcijaństwo i Kościół katolicki na przełomie tysiącleci* (z kardynałem rozmawia Peter Seewald), tł. G. Sowiński, Kraków 1997, s. 243.

ludziom nie tylko na autentyczne, głębokie i wartościowe życie, ale zaowocuje życiem, które można odczytać jako dzieło sztuki.

Katecheza powinna również z wielką otwartością wsłuchiwać się w bóle i lęki współczesnych ludzi – nie jest bowiem doktryną, która rywalizuje z innymi konkurencyjnymi ideologiami, ale stanowi receptę na życie wieczne, antidotum na śmierć i zaspokaja najgłębsze ludzkie głody. Głoszenie wiary powinno być pełne radości, bowiem oznacza żywą i prawdziwą obecność Boga, który pragnie ocalić każdego człowieka. Kościół „w opozycji do banalnych, a często groźnych ideologii, które znajdują się na ustach wszystkich i nagłaśniane są w mediach, a które ostatecznie usiłują totalitarnie zawładnąć człowiekiem (...), głosi prawdziwą wielkość i godność człowieka, ukazując jego odwieczne powołanie i przeznaczenie do życia wiecznego. Świadomość tego powołania często chroni człowieka przed utratą sensu życia i rozpaczą”²⁰. Współczesny kryzys wiary nie zapowiada bynajmniej „agonii chrystianizmu”, ale stanowi szansę do sformułowania na nowo orędzia chrześcijańskiego dla współczesnego świata. Dzisiaj, bardziej niż kiedykolwiek, potrzebuje on Chrystusa.

Poza powyższymi artykułami *Siedem kamyków wiary* zawiera trzy teksty sui generis duszpasterskie, dzięki którym prawdy teologiczne mogą zaistnieć nie tylko w sferze czytelnicznej, ale nade wszystko w praktyce życia chrześcijańskiego. To scenariusz *Siedem dni z życia parafii* (quasi-apokryf łączący Księgę Rodzaju z orędziem Ewangelii), krótka refleksja modlitewna *Droga krzyżowa w pustym kościele* oraz humorystyczna refleksja o acedii, która współczesnemu człowiekowi – pogrążonemu w pustce i depresji – przychodzi z pomocą.

SIEDEM TWARZY JUDASZA

prezentuje apostoła zdrajcę w literaturze XX wieku (zarówno polskiej, jak i światowej)²¹.

Trzy spośród siedmiu esejów posiadają wersję anglojęzyczną.

1. *Ostatnie kuszenie Chrystusa* Nikosa Kazantzakisa czyni Judasza nadczłowiekiem; Jezus jest słaby i pełen wątpliwości, a Judasz to wulkan energii. Tylko dzięki jego pomocy Jezus podejmuje się wypełnienia misji, do której został przeznaczony. Judasz jest realistą, podczas gdy Jezus żyje w świecie marzeń. Powieściowy Judasz Kazantzakisa jest kotem (złodziejem): najpierw skradł Jezusa biednej Marii Magdalenie i spowodował jej śmierć. Potem ukradł Mistrza apostołom. W końcu ograbił samego młodzieńca z Nazaretu – u Kazantzakisa

²⁰ J. Kołodziejczyk, *Religijność słuchaczy a ich oczekiwania wobec kazań*, [w:] *Słuchacz słowa*, red. W. Przychyńska, Kraków 1998, s. 237.

²¹ Recenzja *Siedmiu twarzy Judasza*: A. Karp, *Wszyscy jesteśmy Judaszami...*, „Obecni” 2012, nr 2 (25), s. 79-81; Z. Korzeńska, *Wszyscy jesteśmy Judaszami*, „Akant” 2012, nr 8 (190), s. 29.

ostatecznie to Judasz o wszystkim decyduje, on przejmuje rolę przewodnika, a nawet Mesjasza. W *Ostatnim kuszeniu Chrystusa* Judasz staje się Jezusem, zaś prawdziwy Jezus wciela się później w rolę Łazarza. Ostatecznie Judasz zwycięża, tylko on jest wierny samemu sobie.

2. Ireneusz Iredyński w dramacie *Żegnaj, Judaszu* ukazuje Judasza w paradoksie. Jego Judasz pragnie być „wiernym Judaszem”. We współczesnej scenerii walki z ideologią komunistyczną Iskariota Iredyńskiego szuka prawdy i miłości. Bezskutecznie. Wierność nie jest mu pisana. Sam zdradzony, powtarza rozpaczliwy gest swego poprzednika. Judasz jest skazany na klęskę, ponieważ jest Judaszem.

3. Leo Perutz w powieści *Judasz Leonarda* podróżuje do renesansowego Mediolanu, w którym mistrz Leonardo da Vinci poszukuje współczesnego wcielenia Judasza. Perutz zdradę Iskarioty opisuje jako ucieczkę przed prawdziwą miłością, jako lęk pychy, która chce kochać tylko siebie. Pycha i chciwość nie pozwalają Joachimowi-Judaszowi, aby jego serce zaczęło kochać naprawdę.

4. Argentyńczyk Abelardo Castillo w swoim dramacie *Inny Judasz* odtwarza wydarzenie historyczne z udziałem zdrajcy. W jego wersji Judasz nie jest złodziejem (jak w Ewangelii Jana), ale szaleńcem. Zdradza, ponieważ sam czuje się zdradzony. Szaleństwo ściąga go na skraj bluźnierstwa, w którym rzuca wyzwanie Bogu. Pogrążony w ciemnościach wygłasza daremne monologi klęski. Pozbawiony wiary staje się ślepcem, którego świat runął w gruzach. Znikąd nie przychodzi ocalenie. Judasz idzie w kierunku gorzkiej tajemnicy śmierci.

5. John Anthony Cuddon w powieści *Testament Judasza* portretuje angielskiego oficera, przygotowującego się do spowiedzi. W afrykańskiej scenerii jesteśmy świadkami jego zmagania z własną pychą i egoizmem. Żołnierz walczy o wolność od grzechu i dar łaski. Tytułowy bohater Cuddona nie jest biblijnym Judaszem; to intelektualista, a nawet biegły teolog, który potrafi z dużym wyczuciem psychologicznym dokonać bolesnej autoanalizy.

6. Jan Grzegorzczak w swoich *Chaszcach* analizuje ludzkie losy. Kim jest tajemniczy samobójca, którego nazwano „Judaszem”? Co pięknego i strasznego kryje się w sercu człowieka? Refleksja Grzegorzczaka o winie, namiętności i zdradzie to uniwersalna opowieść o człowieku.

7. Janina Hertz przedstawia opowieść-mozaikę o dziejach Judasza, która układa się w proces Iskarioty. Najbardziej poruszające w *Mozajce z Noemi* są wyznania jego córki. Wobec jej błagań o miłosierdzie dla ojca-zdrajcy oskarżyciele są bezradni. Nikt nie neguje, że Judasz jest zdrajcą, ale wołanie Noemi to wielka skarga do Boga, który kocha i przebacza. Czy

jednak miłość ludzka jest silniejsza niż bramy otchłani? Janina Hertz nie udziela ostatecznej odpowiedzi.

POSTACI BIBLIJNE W LITERATURZE

1. Nowela Elizy Orzeszkowej *Silny Samson* (1877) nie została napisana jako dzieło biblijne, ale jako swoisty portret psychologiczny. Bohaterem noweli jest Szymszel, Żyd-talmudysta, który „żyje w zupełnym oderwaniu od spraw tego świata, poświęcając każdą chwilę na zgłębianie ksiąg świętych”. Jego żona „pracuje ciężko i z trudem zdobywa pieniądze na skromne utrzymanie, jednak nigdy się nie skarży, przeciwnie: jest zadowolona z losu”. Z podziwem patrzy na uczonego męża i z zachwytem opiekuje się gromadką małych dzieci. W ich domu panuje spokój, duma oraz szczęście. Wówczas pojawia się niecodzienna propozycja: Szymszel, dysponujący pięknym głosem, zostaje zaproszony do udziału w operze *Samson i Dalila*, którą miejscowa gmina żydowska – akcja noweli rozgrywa się w Grodnie – przygotowuje na święto Purim, związane z ocaleniem Izraelitów w czasach perskich.

Nowela Orzeszkowej jest parafrazą historii Samsona z *Księgi Sędziów*. Jej bohaterem nie jest *pobożny Żyd*, ale *ubogi Szymszel*. Może właśnie dlatego jego pieśń brzmi tak czysto – i miła jest Stwórcy. Podobnie hymn *Magnificat*, wielkie uwielbienie śpiewane Bogu (Łk 1, 46-55), został utrwalony w Biblii jako pieśń ubogiej i pokornej Maryi, należącej do *anawim Jahwe*, grupy najbiedniejszych. Szymszel odkrył, czym jest prawdziwy sens życia. Odkrył, iż wszystko przemija, niczym u Heraklita, jednak dzieje świata toczą się kołem. Ubogi Szymszel może powtórzyć heroiczne dzieje Samsona, jego ukochana może stać się piękną Dalilą, bowiem prostota serca i miłosierdzie mają większe znaczenie niż majątek i władza. Jeśli do tej mądrości Szyszela dodamy jego pobożność, wówczas końcowe słowa Chóru z *Samsona* Milтона zdają się stanowić najlepszy komentarz do losów bohatera Orzeszkowej: „Więc dobre wszystko, choć często wątpimy,/ Co nam przyniesie mądrość zagadkowa/ Wszechwiedzącego. Ona chowa/ To najszczęśliwsze w ostatnim zrządzeniu –/ Bóg często zda się zasłaniać oblicze,/ Lecz wraca nagle,/ By stanąć za swym wojownikiem”. U Milтона Bóg jest Nieodgadniony, nieodgadnione są również losy człowieka. Celem jego życia jest odejść „w pokorze, z sercem ściszone, wśród ognia zgasłego”. Pamiętając, że – jak za Szyszelem jego syn, Lejzorek – podąża za nim następne pokolenie. Prawdziwa przygoda życia nie wiąże się z bogactwem, ale jest podróżą w świat ludzkiego ducha.

Parafraza historii biblijnej jest w noweli Orzeszkowej oryginalna i odkrywczą. Biblijny Samson zostaje oślepiiony i umiera, natomiast jej Samson-Szymszel odzyskuje wzrok i

rozpoczyna nowe życie. Biblijna Dalila jest cyniczna i zdradziecka, bohaterka jej noweli jest dobra, wierna i pracowita. Więcej, Samson Orzeszkowej odkrywa siłę w swojej słabości, a jego pieśń jest bliska wszystkim nędzarzom i biedakom – jest bohaterem *par excellence*.

2. *Męczeństwo Zbawiciela* Karola Balińskiego (1863) to nie tylko poemat pasyjny i patriotyczny, ale nade wszystko poemat o wierności. Baliński wzywa do wierności Chrystusowi i jego Ewangelii, przedstawiając w swoim dziele trzy antywzory wierności: Szymona Piotra (*zdrajca ulaskawiony*), Judasza Iskariotę (*zdrajca potępiony*) oraz Szatana (*arcyzdrajca*). Prawie sto wersów poematu odnosi się do „sprawy polskiej” – zdaniem poety niewola Polski spowodowana jest niewiernością polskiego narodu, oddaleniem się Polaków od Boga i Jego przykazań.

Ostatnim słowem *Męczeństwa Zbawiciela* jest prośba o miłosierdzie Boże dla Polski, skarga, która staje się modlitwą (przywołuję określenie *Die Klage als Gebet* Ottmara Fuchsa). Baliński nie jest w niej farysem, goniącym konno przed siebie, ani wieszczem, żądającym „rządu dusz” – staje się podobny do biblijnego proroka. *Męczeństwo Zbawiciela* nie tylko korzysta z tekstów i motywów biblijnych, ale napełnione jest duchem biblijnym. „Pasja według Balińskiego” – niejako testament poety – wprowadza w świat prawdziwej duchowości.

3. Jan Darowski, niezbyt znany emigracyjny poeta, w swoim tomie *Drzewo sprzeczki* (Londyn 1969) sięga po epizod opisany w osiemnastym rozdziale Ewangelii Janowej. Wiersz *Ucho* Darowskiego zbudowany jest z aluzji biblijnych. Nie tyle cytatów, ile właśnie swoiście używanych aluzji: w sumie możemy ich odnaleźć aż siedem. Nie znaczy to, iż poeta sporządził wypisy z księgi świętej, aby pozyskać materiał do swojego wiersza. Raczej cytowane teksty mieszkają w jego pamięci, utkwily mocno w poetyckim uchu i powtórzone zostały bez większej intencji wierności dla tekstu biblijnego. Ich celem nie jest skrupulatne przywołanie zdań z Ewangelii, ale zbudowanie odpowiedniej sytuacji lirycznej, która stanowi pretekst do poetyckiej medytacji Darowskiego. Wiersz *Ucho* nie tyle opowiada o Malchusie, uzdrowionym przez Jezusa, ani nawet o Bogu, który *mówi* lub *milczy*, ile o człowieku, chciwie wsłuchanym w swoje/nie-swoje słowa, we własną/nie-własną ciszę. Darowski wskazuje również na „tajemnicze ucho”, które widzi w swojej Apokalipsie Jan, jako na miecz Damoklesa. Jeżeli człowiek trwoni czas na miałkie i puste słowa, jeśli służy nicości i donikąd nie zmierza – wisi nad nim *straszne ucho*. Nie sposób przed nim czmychnąć, bowiem to

przerazające i potężne ucho – bardzo podobne do ludzkiego sumienia, którego głos upomina, gdy czynimy zło – „do nas przywiera/ gdy mówimy o niczym”.

4. Odpowiedzi na pytanie o wiarę poszukują bohaterowie apokryficznych historii Pära Lagerkvista (Barabasz) oraz Ernesta Brylla (Tomasz). Jeden i drugi dramat opisuje wewnętrzną walkę bohaterów o dar wiary. Do obu stosuje się parafraza maksymy św. Augustyna: „wierzę... dopóki nie pytasz, dlaczego?” Zarówno tytułowy bohater *Barabasza*, jak i apostoł z *Wieczernika*, nie potrafią kroczyć prostą drogą. Ich wiara – a właściwie pragnienie wiary – nie jest łatwą wiarą, zaś wątpliwości i problemy wydają się nam bliskie: każdy z nas niesie w sobie Barabasza, każdy jest poniekąd niewiernym Tomaszem.

Barabasz w pewnym sensie opowiada historię samego Lagerkvista, który – jak pisze ks. Aleksander Rogalski – „w latach chłopięcych uświadomił sobie to, że jest gościem w rzeczywistości. Chłonał świat widzialny, niezwykle intensywnie przeżywał rzeczy i zjawiska, umiał je przedstawiać plastycznie i precyzyjnie. Ale zarazem obce mu było uczucie zadomowienia w tej rzeczywistości. Owładnęła nim myśl, że to, co jest w nim najistotniejsze, wywodzi się z innej rzeczywistości. Określeniem tej drugiej, prawdziwej, autentycznej rzeczywistości, szukaniem jej, na przemian powątpiewaniem o niej, to znów jej potwierdzaniem – wypełni swoją twórczość”. Pisarstwo szwedzkiego samotnika koncentruje się wokół jednego tylko problemu: wiary lub niewiary w Boga. Lagerkvistowi w spojrzeniu na rzeczy ostateczne towarzyszy pesymizm: śmierć, sens życia i poszukiwanie życia stygmatyzowane są bezsilnością i daremnością. Podobnie jego Barabasz jest wewnętrznie rozdarty; stąd nawet radosny okrzyk: „Barabaszu, ty przecież żyjesz!”, nie potrafi zmazać z jego twarzy gorzkiego uśmiechu pogardy.

Zupełnie inaczej jawi się sytuacja Tomasza w dramacie *Wieczernik* Ernesta Brylla. Tomasz to jeden z uczniów Jezusa, apostoł, który słuchał Jego nauki i był świadkiem Jego cudów. W godzinie próby, czyli podczas męki i śmierci Jezusa na krzyżu, Tomasz pełen jest lęku, smutku i rozpacz. Jest również Tomaszem racjonalistą, którego rozum nie potrafi odnaleźć uspokojenia w pobożnych westchnieniach lub sentymentalnych frazesach. Zimny umysł Tomasza, który wszystko musi dokładnie rozważyć, niczym miecz przecina wszelkie wątpliwości i niejasności. W taki sposób Tomasz traktuje pomysł Piotra i Jana, aby iść do grobu Jezusa – dla Tomasza wszystko jest proste: skoro Jezus umarł, nie warto żywić żadnej nadziei, ponieważ wszystko przepadło: „Już w grobie/ Jesteśmy. Szukaj lepszego schronienia./ Zniknij. Zaniemów. Zapomnij o sobie”.

Dramaty *Barabasz* P. Lagerkvista i *Wieczernik* E. Brylla to dzieła o poszukiwaniu wiary. Główni bohaterowie (Barabasz i Tomasz) nie potrafią uwierzyć w zmartwychwstanie Jezusa, ponieważ próbują pojąć tajemnicę zmartwychwstania samym tylko rozumem. Ze swoim sceptycyzmem bliscy są współczesnemu człowiekowi, który również nie potrafi sobie poradzić z własną niewiarą i wątpliwościami. Podobnie jak w przypadku zdrady Szymona Piotra i Judasza Iskarioty, dylemat Tomasza i problem Barabasza zostaje rozwiązany odmiennie. Niewierny apostoł wychodzi na spotkanie Chrystusa Światłości, natomiast żyjący w ciemności zbrodniarz nie potrafi odnaleźć drogi ocalenia. Akcja *Barabasza* i *Wieczernika* urywa się niejako w pół słowa – sam widz musi dokonać wyboru: jako nowy Tomasz-Barabasz musi opowiedzieć się za Jezusem albo przeciw Ewangelii (*wierzę* vs. *odrzuca*).

PRACE DOTYCZĄCE WĄTKÓW RELIGIJNYCH WE WSPÓŁCZESNEJ LITERATURZE POLSKIEJ

1. Szkice z polskiej literatury XX wieku (wojenne – funeralne – poetyckie – teatralne)

Dwa teksty poświęciłem literaturze czasu wojny. W *Matce Bożej w zbroi* omawiam wiersze maryjne z *Suplikacji czasu wojny*, antologii poezji religijnej, zawierającej ponad trzysta wierszy²². Przedstawiam Matkę Najświętszą w czterech odsłonach, które stanowią kolejne poetyckie portrety Maryi w tomie *Suplikacji czasu wojny*: Matka Boża jako Matka bolesna, Matka litanijna, Matka bitewna i Matka nasza. Natomiast w eseju *Martyrium sine modo* omawiam poezje ks. Tadeusza Jachimowskiego, Teodozji Piaskowskiej, Marii Morstin-Górskiej i Zofii Romanowiczowej, tekst drogi krzyżowej Elżbiety Krajewskiej oraz modlitwy Henryka Goldszmita (Janusza Korczaka). *Martyrium sine modo* to tryptyk o poezji i wojnie, którego bohaterem nie są żołnierze. Wszystkich łączy miłość do Ojczyzny (i słabość do Pegaza, chociaż już starożytni uczyli, iż *inter arma silent Musae*). Dwudziestoletnia Elżbieta Krajewska pisząca drogę krzyżową, poetki zapisujące swoje wiersze-modlitwy, Stary Doktor do końca wierny misji wychowania dzieci – to bohaterscy żołnierze-poeci, których życie naznaczone jest stygmatem piękna większego niż cała liryka zapisana w księgach. Przez poezję ocalili to, co najszlachetniejsze. Nie tyle poprzez teksty, co bardziej przez życie, które jest poezją.

²² *Suplikacje czasu wojny. Antologia polskiej poezji religijnej 1939-1945*, wstęp, wybór i oprac. J. Szczyпка, Warszawa 1986.

Kolejne dwa teksty koncentrują się na tematyce funeralnej. *Ojciec odchodzi* to świadectwo artystów o śmierci Jana Pawła II. W grudniu 2005 roku ukazał się zapis refleksji o sensie życia, wypowiedzianych przez ludzi kultury po śmierci Papieża. Spośród trzynastu rozmówców Hanny Karolak moją uwagę w sposób szczególny przyciągnęli: poeta Ernest Bryll, kompozytor Wojciech Kilar, pisarz Jerzy Sosnowski oraz reżyser Jan Jakub Kolski. Ich refleksje na temat Papieża, poszukiwanie drogi do Boga, wiary, duchowości i odpowiedzialności, stanowią intrygujące świadectwo życia duchowego polskich artystów. Jeszcze głębiej tematykę śmierci przedstawiam w tekście *Rękopisy niedożegnania*, poświęconym pożegnaniu zmarłych matek, które dokumentuje poezja Anny Kamieńskiej, Tadeusza Różewicza, Janusza Korczaka i ks. Adama Zelgi. Każdy tren został zapisany w innym odcieniu czerni. Stąd Różewicza: „oczy matki spoczywają na mnie”, Korczaka: „rozeszliśmy się na chwilę, aby się znów spotkać razem”, Kamieńskiej: „ona dalej zza grobu opiekuje się nami”, Zelgi: „kiedy przytulisz mnie znów/ w niebie”. W dwóch przypadkach matka zostaje umieszczona w sferze sacrum, pomimo niewiary samych poetów (Różewicz, Kamieńska). W dwóch kolejnych matka pośredniczy w autentycznej i głębokiej modlitwie o zbawienie (Korczak, Zelga). W każdym z wymienionych utworów matka to nauczycielka życia i miłości, świętość, której utrata stanowi największe nieszczęście.

Cztery eseje poświęciłem poezji – Jana Darowskiego, Adama Zagajewskiego, Edwarda Stachury i Marcina Świetlickiego. Darowski, poeta pytań, w wierszu *Ucho* sięga do fragmentów Pisma świętego, a pomimo to utwór nie staje się tekstem religijnym. Jak to możliwe, iż *Ucho* nieustannie odwołuje się do Biblii, a jednak nie kieruje czytelnika w stronę Boga? Czy wiersz utkany z wersetów biblijnych może stać się świeckim lirykiem, zamienić się w *modlitwę, która się nie modli*? *Ucho* to właściwie *nie-modlitwa, która się modli*, ale trzeba uważnie ustawić własne ucho, aby usłyszeć to, co starannie ukryte, wstydliwie wyszeptane, bełkotliwie zająkliwe, solennie przemilczane. Zagajewski w wierszu *Niewidzialny władca* kreśli deistyczny obraz Boga oraz stawia pytania o władzę. Prawdziwy sens utworu nie jest jednak jednoznaczny, zapewne wiersz Zagajewskiego stanowi metafizyczną refleksję nad światem. Znieruchomiały w beczasie świat zmienia się w fotografię lub kartę pocztową, widokówkę z tego świata, która stawia czytelnikowi pytania o najważniejsze sprawy: o Boga, istnienie zła, cel życia. I tak temat władzy w *Niewidzialnym władcy* staje się poszukiwaniem prawdziwego Nadawcy – Autora całej rzeczywistości.

Liryką Edwarda Stachury zajmuję się omawiając świat żywołów w jego poezji. Poezję Edwarda Stachury można odczytywać jako próbę powrotu człowieka do stanu jego pierwotnej niewinności. Właściwym pytaniem, które powinno towarzyszyć analizie żywołów w poezji

Edwarda Stachury, jest zagadnienie miłości i śmierci – na ile można je uznać za wartości, które stanowią „żywiół” człowieka. Być może istnieje realny związek przedstawionego świata żywiołów (w sensie fizycznym) z większym projektem kosmogonii duchowej Stachury – o ile taka w ogóle istnieje. Natomiast Marcin Świetlicki w swoim *Złym ptaku* kreśli niepokojącą ornitologię poetycką. Tak naprawdę „ja” Świetlickiego w walce z tytułową sroką nie jest zwycięskie. Gorzka prawda, którą zyskuje bohater polega na nieuchronnej klęsce: takiej postawie patronuje oślepiiony Edyp i skazany Prometeusz, którzy znają potęgę tajemniczej ptasiej dyktatury. W liryce Świetlickiego walczyć można tylko samotnie i w stanie nieustannej podejrzliwości.

W dwóch szkicach zajmuję się twórczością Ernesta Brylla. Jego ekfrazyczny świat poezji omawiam w eseju *Polski homo viator*, który przybliżył wiersze ekfrazy do obrazów Jerzego Dudy Gracza i fotografii Krzysztofa Świertoka. Natomiast w *Wierzę, dopóki nie pytasz dlaczego* przedstawiam poszukiwanie wiary przez bohaterów apokryficznych historii: w *Barabaszu* Pära Lagerkvista oraz *Wieczerniku* Ernesta Brylla. Dramaty Brylla i Lagerkvista to dla mnie dramaty sentymentalne – w *Wieczerniku* grałem rolę Piotra (jako dziewiętnastoletni aktor nowicjusz), zaś *Barabasza* reżyserowałem na deskach teatru seminaryjnego w Kielcach (dwadzieścia lat później).

2. Teksty o twórczości Anny Kamieńskiej

W swojej pracy doktorskiej zajmowałem się ostiumicznością (nade wszystko napięciem *między* duchem a materią) wczesnej twórczości Anny Kamieńskiej (l. 1949-1970). W trzech kolejnych szkicach omawiam różne motywy biblijne (Jeruzalem, Apokalipsa, Genesis, Samson, Emaus) w oparciu o wczesną twórczość Anny Kamieńskiej. Pomimo socrealistycznego sztafażu liryki Kamieńskiej w jej poezji obecna jest symbolika biblijna. W swoich szkicach kreślę swoisty portret biblijny autorki *Dwóch ciemności*. Natomiast esej *Czarna suknia. O jednym wspomnieniu, które niepokoi* prezentuje funkcjonowanie „sakrosemów”, przenikających do twórczości Kamieńskiej – to samo wspomnienie inaczej uobecnia się w liryce, inaczej w prozie.

* * *

W kolejnych 3 zbiorach artykułów naukowych (dotyczących współczesnej poezji kapłańskiej, wątków religijnych w literaturze światowej oraz problematyki buntu w polskiej literaturze najnowszej) również ukazuję związek teologii z literaturą.

PRACE O WSPÓŁCZESNEJ POEZJI KAPLAŃSKIEJ

Banaśkiewicz – Buryła – Dymowski – Ihnatowicz – Kobielus – Kobierski – Stachura –
Sochoń – Szymik – Wójtowicz – Zelga

Jestem autorem *Poezji w sutannie*, antologii wierszy ośmiu żyjących księży-poetów, zawierającej również ich wypowiedzi na temat poezji (pisane specjalnie do antologii) oraz krótkie szkice o wybranych wierszach (mojego autorstwa). Do grona autorów antologii należą: ks. Janusz A. Ihnatowicz, ks. Jerzy Szymik, ks. Jan Sochoń, ks. Wacław Buryła, ks. Stanisław Kobielus, ks. Grzegorz Stachura, ks. Janusz Kobierski i ks. Kazimierz Wójtowicz. W kwietniu 2013 współorganizowałem dwudniową ogólnopolską konferencję naukową *Postać księdza w literaturze* (zaprezentowano ponad trzydzieści referatów).

Jestem autorem posłowania do obszernego wyboru wierszy ks. Kazimierza Wójtowicza²³ oraz obszernej refleksji o liryce o. Eligiusza Dymowskiego. Dwa krótsze teksty poświęciłem wierszom ks. Grzegorza Stachury (o swonetach, czyli „sonetach swarliwych” ks. Stachury), nieznanemu szerszej publiczności. Prawdopodobnie dzięki obecności wierszy ks. Stachury w antologii *Poezja w sutannie* został on dostrzeżony i uhonorowany Ogólnopolską Nagrodą Poetycką im. Ks. Janusza Pasierba (Warszawa, 2013). W *Rękopisach niedożegnania* ostatnią część poświęciłem trenom żałobnym ks. Adama Zelgi.

Współ z ks. dr. Grzegorzem Głębem (KUL) opracowałem i wydałem dwa tomy poezji ks. Jerzego Banaśkiewicza, którego lirykę cenili i popularyzowali Jerzy Zawieyski i Roman Brandstaetter: *Zapisane liryką* (reedycja) oraz *Barwy czasu* (wydanie niepublikowanej twórczości po śmierci księdza-poety). Natomiast w l. 2011-2012 przewodniczyłem obradom jury Wojewódzkiego Konkursu Poetyckiego im. Ks. Jana Twardowskiego w Kielcach.

PRACE Z LITERATURY ŚWIATOWEJ

Akunin – Claudel – Dali – Eco – Gaiman – Galicz – Hammarskjöld – Hohler – Kazantzakis
Kierkegaard – Kleinbaum – Lagerkvist – Ōe – Pessoa – Saramago – Unamuno

Szkie z literatury powszechnej ukazują strategię prowokacji, którą z powodzeniem stosują w różnym celu twórcy. Humorystyczny „przepis na człowieka” zapisany został w powieści

²³ Recenzję wierszy ks. K. Wójtowicza zamieścił w krakowskiej „Hybrydzie” prof. Bolesław Faron. Omawia w niej również moje posłowie, w którym scharakteryzowałem twórczość miłośnika Emaus (zob. B. Faron, *Wiersze niemal zebrane Kazimierza Wójtowicza*, „Hybryda. Pismo Artystyczno-Literackie Stowarzyszenia Twórczego POLART” 2012, nr 20, s. 11-12).

Miłość i pedagogika Miguela de Unamuno. Centralne zagadnienie stanowi wychowanie geniusza. Idealny człowiek, którego można pozyskać stosując odpowiednie (tzn. „genialne”) metody pedagogiczne, to wielkie marzenie don Avita, który pragnie aby Apollodor, jego syn, stał się prawdziwym geniuszem. Porażka don Avita jest klęską jego rozumu i pychy, której sam Unamuno przeciwstawia swoją wizję człowieka-wygnańca, pragnącego pokonać tyranie czasu i przestrzeni, pokonać logikę i banalność tłumu, aby zbudować własny, oryginalny, jedyny i niepowtarzalny świat – własne „ja”. Unamuno porzuca maskę ironii, aby podać zasady swojej pedagogii, wezwanie do indywidualizmu: „Bądź, kim jesteś!”, „Bądź sobą, jedynym i niepowtarzalnym”.

Najbardziej prowokacyjna jest powieść Nikosa Kazantzakisa *Ostatnie kuszenie Chrystusa*²⁴. Filozofia Kazantzakisa, agnostyka i antykonformisty, łączy idee Nietzschego, Marksa oraz elementy buddyzmu, i nie dziwi, iż powieść o Chrystusie wzbudziła wiele niepokoju w świecie kościelnym. Nie jest to jednak wzorowany na Ewangelii apokryf. Grecki pisarz-skandalista w bardzo dowolny sposób korzysta z danych biblijnych, aby tak naprawdę opowiedzieć o sobie. Każdy z nas nosi w sobie Jezusa – zdaje się pouczać Kazantzakis – i każdy nosi w sobie Judasza. W duszy człowieka toczy się nieustanna walka. Bohaterowie *Ostatniego kuszenia Chrystusa* rozpływają się w nicości. Jezus rozpływa się w materii, a Judasz znika w świecie ducha. Dla Jezusa jest to nicość cielesna, jako Łazarz – po rezygnacji z mesjańskich aspiracji – wtapia się w świat materii. Judasz dostępuje innej nirwany – nicości duchowej. Wierny do końca szuka Jezusa, aby wszystko naprawić. Jako jedyny nie zdradził, jest wierny do końca. *Ostatnie kuszenie Chrystusa* tak naprawdę jest historią zwycięskiego Judasza.

Zupełnie inaczej przedstawia kondycję człowieka José Saramago w *Mieście ślepców*. Apokalipsa portugalskiego mistrza słowa to smutna opowieść o człowieku. Jego Bóg umarł. Człowiek pozostał sam. Jest wolny. Jest kowalem swojego szczęścia. Jednak nadal nie jest bezpieczny. Ślepy los stał się nowym, okrutnym bogiem, który z dziką radością wdycha woń ludzkiego cierpienia i ludzkiej krwi. Dlatego historia człowieka nie ma żadnego sensownego rozwiązania. Ciąg dalszy nie nastąpi. Ludzkość czeka już tylko na apokalipsę.

Jeszcze inny rodzaj prowokacji literackiej stosuje Fernando Pessoa w pełnej bólu i tęsknoty *Księżdzie niepokoju*. Jego monolog ironicznego marzyciela to opowieść, której autorem jest Bernard Soares, urzędnik z Lizbony. Świat marzeń stapia się z pesymistycznym oglądem

²⁴ Powieści Nikosa Kazantzakisa poświęciłem dwa osobne szkice: wcześniejszy *Wszyscy jesteśmy Judaszami* ukazał się w zbiorze esejów *Czarny kot. Literatura dla odważnych*, zaś *Judasz kot* został napisany do *Siedmiu twarzy Judasza*. Pierwszy esej koncentruje się na udowodnieniu, iż dzieło greckiego autora bardziej jest prowokacją niż profanacją, natomiast drugi esej prezentuje fascynację Kazantzakisa apostołem z Kariotu.

rzeczywistości. Bohater pessoński nie potrafi zrozumieć samego siebie, stąd również czytelnik czuje się zagubiony i zdezorientowany. Czytelnik zostaje wciągnięty w intrygującą grę – ekscentryczny narrator przemienia go niepostrzeżenie w kolejnego przechodnia, którego od niechcienia (ale i z należytą uwagą) obserwuje ironiczny marzyciel, którym jest sam Pessoa.

Innym ekscentrycznym dziełem, które poddaję interpretacji jest powieść *Ukryte twarze* Salvadora Dalego. Kledalistyczna wizja miłości odsyła do biografii surrealistycznego geniusza i jego skomplikowanych relacji z Galą. Przeżycia bohaterów Dalego łączą cierpienie i ekstazę. Powieściowe dywagacje Dalego łączą w sobie cztery oryginalne wizje genialnego surrealisty: narcyzm, kledalizm, pigmalionizację i feniksologię. Pragnienie miłości, o którym pisze Dali, staje się pretekstem do dalszej analizy relacji *miłość – samotność*, zwłaszcza w kontekście pisarstwa Octavia Paza, Franza Kafki i Fernanda Pessoa.

Oryginalnym tekstem o problemie „taphoturystyki” jest esej *Niech żyje cmentarz!*, pisany na okoliczność sesji naukowej poświęconej problematyce zmierzchu, ciemności, cmentarzom i wampirom. Pozornie humorystyczny tytuł ukrywa podstawowe problemy ludzkości: życie – śmierć – nieśmiertelność. Główny materiał badawczy stanowią *Historie cmentarne* Borisa Akunina, *Księga cmentarna* Neila Gaimana oraz opisy kryptosatanistycznych spotkań w *Cmentarzu w Pradze* Umberta Eco. Zwiedzanie cmentarzy jest rzadkim zjawiskiem literackim – epoka „Memento mori” zdaje się należeć do przeszłości, tym bardziej intrygujące byłoby podjęcie dyskursu taphofilologicznego (o fenomenie cmentarza), zarówno w wymiarze indywidualnym (kres życia), jak i zbiorowym (historia).

Osobnym tekstem jest porównanie diarystki (w *Dzienniku* Paula Claudela i *Drogowskazach* Daga Hammarskjölda), której autorzy stawiają sobie pytanie o sens wiary i duchowości w życiu człowieka. We współczesnym świecie komercji i relatywizmu Claudel i Hammarskjöld, wybitni przedstawiciele dyplomacji, są świadkami wiary i pokory, świadkami Innego. Szwedzki polityk nie uznaje kompromisu w tym, co najważniejsze: „Trzeba dać wszystko za wszystko”. Francuski dramaturg również podaje definicję prawdziwego życia wiarą: „Cicho bądź. Daj istnieć Bogu”.

Tekstem okazjonalnym, pisany „przy okazji” mistrzostw Europy w piłce nożnej (Polska-Ukraina 2012), jest szkic „*Pan Tadeusz*” albo *Korona Kielce, czyli jak w literaturze stosować zasady fair play?* Motyw futbolu łączy pisarstwo japońskie i amerykańskie (*Futbol ery Manen* Kenzaburo Ōe i *Stowarzyszenie umarłych poetów* Nancy H. Kleinbaum), szwajcarskie i rosyjskie (*Mecz piłkarski* Franza Hohlera i *Fragment sprawozdania z meczu piłki nożnej reprezentacji Wielkiej Brytanii i Związku Radzieckiego* Aleksandra Galicza). Pozornie

humorystyczne zestawienie różnych dzieł posłużyło do postawienia niepokojącego pytania: dlaczego tak łatwo oddajemy nasze życie walkowerem?

PRACE O BUNCIE W POLSKIEJ LITERATURZE NAJNOWSZEJ

Bator – Czerwiński – Drotkiewicz – Naliwajko – Odija – Sieniewicz – Stachura

Eseje o buncie w młodej prozie polskiej ukazały się w opracowaniu *Siedmiu zbuntowanych* (2014). Bunt ukazany został w różnych wersjach: jako fejsbukowa parodia buntu, bunt zdradzony (w powieści *Pigułka wolności* Piotra Czerwińskiego), jako bunt samotnej kobiety wobec banalności życia (*Teraz* Agnieszki Drotkiewicz), jako kuriozalna rewolta à rebours, walka o prawo człowieka do własnej starości i śmierci (*Rebelia* Mariusza Sieniewicza), jako starcie przeszłości z terażniejszością, magiczności ze światem prowincji (*Piaskowa Góra* Joanny Bator), jako bunt metafizyczny przeciwko ciężarowi pustki, samotności i rozpacz (*Kronika umarłych* Daniel Odija). Bunt w świecie życia duchowego ukazuje studium depresji Jarosława Naliwajki (*Zero*), a także – jedyny dinozaur wśród opisywanych powieściopisarzy – Edward Stachura i jego późna proza (*Pogodzić się ze światem*, *Fabula rasa*, *Oto*). W swoich rozważaniach o buncie w młodej prozie polskiej punkt dojścia stanowi konstatacja, że życie jest ekscysem, jednak nie wolno zgodzić się na warunki, które Świat-szuler z ironią nam podsuwa. „Trudno jest być człowiekiem, a jeszcze trudniej jest żyć po ludzku” (Orhan Pamuk), ale nie wolno kapitulować. Nie warto „nie być” człowiekiem.

C.

REFERATY I ODCZYTY

1. *Jak wychować geniusza. Uśmiechnij się: jesteś martwy!* (humorystyczna pedagogika M. de Unamuno), referat wygłoszony na II Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej dla nauczycieli szkół nazaretańskich *W trosce o wychowanie integralne* (Kielce, 29 września 2007).
2. *Hiob Kierkegarda – Hiob Wojtyły*, referat wygłoszony w ramach Międzynarodowej Interdyscyplinarnej Konferencji Naukowej *Dziedzictwo i terażniejszość. Polsko-europejski dialog kultur* (UJK, Kielce, 19-20 maja 2008).
3. *Miłość, czyli życie, śmierć i zmartwychwstanie edwarda stachury*, referat wygłoszony w ramach *Dni Kultury Chrześcijańskiej* (Kazimierza Wielka, 10 września 2009).

4. *O nawróceniu, którego nie było. Późna proza Edwarda Stachury*, referat wygłoszony w ramach konferencji naukowej *Poetyka i semantyka doświadczeń religijnych w literaturze* (KUL, Lublin, 5-7 października 2009).
5. *Lepiej nie wi(e)dzieć, czyli Miasto Bez Imienia. Apokaliptyczna wizja ludzkości w Mieście ślepców Jose Saramago*, wykład inauguracyjny w Wyższym Seminarium Duchownym (Kielce, 8 października 2009).
6. *Ireneusz Iredyński – „Żegnaj, Judaszu”*, referat wygłoszony w ramach konferencji naukowej „*Potrzeba sacrum*”. *Literatura polska okresu PRL-u* (KUL, Lublin, 21-23 października 2010).
7. *Grzech, grzechotnik i grzechotka*, konferencja w ramach czuwania modlitewnego w Blackhorse Road (Londyn, 20-21 listopada 2010).
8. *Uwagi o poezji (i nie tylko) – w ramach „Bukiet dźwięków...”*. *Śladami Czesława Miłosza* (koncert z okazji Roku Miłosza, Szczekociny, 20 września 2011).
9. *„Emaus to dla niej pusty dźwięk”*. *O pewnej podróży z marksizmu do wiary, czyli Anny Kamińskiej portret biblijny*, referat w ramach Pierwszego Kongresu Biblijnego *Biblia kodem kulturowym Europy* (KUL-UKSW, Warszawa, 29-30 października 2011).
10. *Historia Malchusa, czyli o modlitwie, która się nie modli. Uwagi do wiersza Ucho Jana Darowskiego*, referat w ramach konferencji naukowej „*Trzeba się trzymać pięknych przyzwyczajęń*”. *Twórczość Jana Darowskiego* (UR, Rzeszów, 8-9 listopada 2011).
11. *Jan Paweł II – niegasnące światło w ciemności (status prawdy w epoce cynizmu)*, prelekcja w Papieskim Instytucie Polskim (Rzym, 24 kwietnia 2012).
12. *„Pan Tadeusz” albo Korona Kielce, czyli jak w literaturze stosować zasady fair play?*, referat w ramach konferencji naukowej *Pisarze wobec futbolu. Negacje, fascynacje, irytacje* (KUL, Lublin, 4-5 czerwca 2012).
13. *Martyrium sine modo*, referat podczas ogólnopolskiej konferencji naukowej *Pamięć wojny – pamięć pokoju. Ojczyzna jako wartość w świadectwach polskich partyzantów na Wileńszczyźnie* (Tarnów, 6 czerwca 2012).
14. *Wierzę, dopóki nie pytasz dlaczego... Wiara na ścieżkach rozumu na podstawie dramatu Wieczernik Ernesta Brylla i Barabasza Pära Lagerkvista*, referat w ramach sesji w stulecie urodzin profesor Ireny Sławińskiej *Dramat i teatr religijny – wyróżniki i paradygmaty* (KUL, Nałęczów, 10-12 września 2012).

15. *Uwagi o poezji współczesnej*, audycja na antenie Radia PLUS Radom (21 września 2012).
16. *Promocja antologii poezji ks. Jerzego Banaśkiewicza*, spotkanie w ramach *Tygodnia Kultury Chrześcijańskiej* (Radom, 9 października 2012).
17. *Pasja Chrystusa w poemacie Męczeństwo Zbawiciela Karola Balińskiego (1863)*, w ramach konferencji naukowej *Biblia w literaturze XIX wieku* (UG, Gdańsk, 26 października 2012).
18. *Monolog ironicznego marzyciela. Don Fernando Pessoa i jego Livro do Desassossego*, referat w ramach konferencji naukowej *Poczuć różnicę* (ATH, Bielsko-Biała, 26-27 listopada 2012).
19. *Don Juan w sutannie (z różą w zębach). Eros i sacrum w literaturze współczesnej*, referat w ramach konferencji naukowej *Postać księdza w literaturze* (KUL, Kielce, 19-20 kwietnia 2013).
20. *Daniel Odija, Kronika umarłych: życie jako eksces – eksces jako cena, konieczność i klucz*, referat podczas II Międzynarodowej Interdyscyplinarnej Konferencji Naukowej *Opór – Protest – Wykroczenie* z cyklu „Wspólne drogi” (UMCS, Lublin, 16-17 maja 2013).
21. *Anioł modlitwy w noweli Silny Samson Elizy Orzeszkowej*, referat w ramach konferencji naukowej *Biblia w literaturze XIX wieku: Stary Testament* (UG, Gdańsk, 20 maja 2013).
22. *Kultura w katechezie. Postmodernizm: instrukcja obsługi*, referat w ramach IX Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej *Język – Szkoła – Religia* (Pelplin 24-25 maja 2013).
23. *Dookoła Emaus i dalej...*, spotkanie z poezją ks. Kazimierza Wójtowicza (Oleśnica, 27 czerwca 2013).
24. *Salvador Dali i jego kledalistyczne piekła i raje*, referat w ramach międzynarodowej konferencji naukowej *Genuss und Qual oder Der Mensch in der Welt der sinnlichen Erfahrungen* (UR, Rzeszów, 25-27 września 2013).
25. *Spotkanie z poezją ks. Eligiusza Dymowskiego* (Kielce, 2 października 2013), organizator: Civitas Christiana Kielce.
26. *Dramat dyktatora w Dyktatorze Jerzego Żuławskiego* (współautor: ks. H. Jagodziński), referat w ramach ogólnopolskiej konferencji naukowej *Powstanie styczniowe w literaturze i sztuce* (Warszawa, 16-17 października 2013),

- organizator: Stowarzyszenie im. Stefana Żeromskiego i Muzeum Niepodległości w Warszawie.
27. *Bóg jest Poetą... W poszukiwaniu sacrum w królestwie poezji*, referat w ramach konferencji naukowej „Z mroku głos przemówił do Mojżesza; i z mroku Słowo przybywa do nas” (Abraham Joshua Heschel). *Słowo wobec doświadczenia T(t)ajemnicy* (UŚ, Katowice, 17-18 października 2013).
 28. „Pigułka wolności”: *Piotra Czerwińskiego opowieść o upadku*, referat w ramach konferencji naukowej *Nowe media a literatura – odczytanie przyszłości* (UMK, Toruń, 24-25 października 2013).
 29. *Niech żyje cmentarz!*, referat w ramach konferencji naukowej *Zmierzch* (ATH, Bielsko-Biała, 14-15 listopada 2013).
 30. *Facebookowe labirynty w powieści „Pigułka wolności” Piotra Czerwińskiego*, referat w ramach konferencji naukowej *Antyk w kulturze i literaturze popularnej* (UAM, Poznań, 9-10 stycznia 2014).
 31. *Horacy w sutannie, czyli o wierszach ks. Grzegorza Stachury, wikariusza parafii Św. Wojciecha w Kielcach*, referat w ramach ogólnopolskiej konferencji naukowej *Świętokrzyski szlak literacki – Sienkiewicz, Żeromski i inni* (KUL, Święta Katarzyna, 21-23 lutego 2014).
 32. *Raport w sprawie Judasza (Janiny Hertz słowo w obronie apostoła)*, referat w ramach konferencji naukowej *Apokryfy w literaturze polskiej od średniowiecza do współczesności* (UG, Gdańsk, 21-22 maja 2014).
 33. „*Biedne serce, które się śmiejesz, zamiast płakać!*” *W antropologicznych labiryntach Miguela de Unamuno*, referat w ramach XVI Międzynarodowej Konferencji *Science and Quality of Life* (Wilno, 28 czerwca - 1 lipca 2014).
 34. *Klasyczne vs. postmodernistyczne, czyli o bałamutnych dylematach współczesnego homo viator*, referat w ramach XIV Kieleckiego Festiwalu Nauki *Człowiek wobec kultury* (Busko Zdrój, 6 października 2014).
 35. *Ewo, rewo i Ja, czyli o czterech wcieleniach Zygmunta Gila*, konferencja naukowa *Rewolucje w nauce współczesnej* (KUL, Kazimierz n. Wisłą, 18-19 października 2014).
 36. *Salvatore Quasimodo i Edward Stachura: poeci w kąpieli*, konferencja naukowa *I quattro elementi nella lingua, nella letteratura e nell'arte italiana e polacca* (UŚ, Sosnowiec, 6-8 listopada 2014).
 37. *Promocja książki „Postać księdza w literaturze”* (Lublin, 26 listopada 2014).

38. Panel dyskusyjny „Ksiądz jest kulturalny” (uczestnicy: G. Kluz OP, W. Wieczorek OP, J. Malik, ks. G. Głąb, ks. S. Radziszewski, M. Olifirowicz), Lublin, 26 listopada 2014.

POMOCE DUSZPASTERSKIE

1. *Rozważania maryjne*, [w:] *Maryjo, do Syna swojego nas prowadź. Pomoce duszpasterskie w związku z Peregrynacją Obrazu Matki Bożej Częstochowskiej w Diecezji Kieleckiej 30.06.2007-13.09.2008*, red. T. Rusiecki, Kielce 2007, s. 44-55.
2. *Droga krzyżowa w pustym kościele*, [w:] *Via Crucis. Pomoce duszpasterskie w nabożeństwie Drogi Krzyżowej*, red. J. S. Pujsza, Kraków 2014 [w druku].
3. *Rekolekcje dla młodzieży* (audiobook), Wyd. Emmanuel, Katowice 2012.
4. *Acedia, czyli dziewięć oznak duchowego lenistwa*, Katowice 2012, s. 16.
5. *Nie taki straszny...?*, Katowice 2012, s. 96.
6. Homilie w kwartalniku „Współczesna Ambona” (1993-).
7. Komentarze do niedzielnej Ewangelii w TVP Kielce (2011-).
8. *Rekolekcje? Najlepsze z serca do serca* (Agnieszka Dziarmaga rozmawia z ks. Grzegorzem Stachurą i ks. Stefanem Radziszewskim), „Niedziela” (dodatek kielecki) 2011, nr 11, s. 1 i 6.
9. *Rozmowa bez tytułu (z ks. prof. Januszem A. Ihnatowiczem rozmawia M. C. Słoń)*, [w:] *Poezja w sutannie*, red. S. Radziszewski, Kielce 2011, s. 24-33.

* * *

Osobny rozdział mojej działalności stanowi prowadzenie teatru seminaryjnego w Kielcach oraz praca w roli prefekta LO Świętej Jadwigi Królowej (od pięciu lat najlepszego liceum w Świętokrzyskim, według rankingu „Perspektyw” i „Rzeczpospolitej”), którą szczególnie cenię.

TEATR WSD W KIELCACH

Od roku 2007 kieruję Teatrem Seminaryjnym w Kielcach (jako reżyser oraz autor scenariuszy). Dotychczas na deskach teatru WSD ukazały się adaptacje: *Diogenes w koronie*, *Fizycy Dürrenmatta*, *Barabasz*; oraz realizacje tekstów oryginalnych: *Świt, czyli opowieść o*

wampirze; *Siedem dni z życia parafii*; *Dziady: 5 (rzecz o żołnierzach wyklętych)*; *Łogień. Historie góralskie*. Wszystkie spektakle przyniosły omówienia w kieleckiej telewizji i stacjach radiowych, jak i recenzje w lokalnej prasie kulturalnej. Teatr seminaryjny spełnił również istotną rolę w propagowaniu WSD w Kielcach: fragmenty sztuki *Świt* „trafiły” do ogólnopolskiej edycji „Teleexpressu”, natomiast *Łogień* Związek Podhalan w Zakopanem wyróżnił za „krzewienie kultury Skalnego Podhala”.

DOROBEK REŻYSERSKO-ARTYSTYCZNY

ADAPTACJA:

Diogenes w koronie – inscenizacja sztuki Dumitru Solomona (7 marca 2008)²⁵.

Fizycy Dürrenmatta – inscenizacja sztuki Friedricha Dürrenmatta (15 marca 2009).

Barabas – inscenizacja sztuki Pära Lagerkvista (8 grudnia 2009).

SCENARIUSZ ORYGINALNY:

Świt, czyli opowieść o wampirze (7 grudnia 2010).

Siedem dni z życia parafii (7 grudnia 2011).

Dziady: 5. Rzecz o Żołnierzach Wyklętych (7 grudnia 2012).

Łogień. Historie góralskie (7 grudnia 2013).

Q. Historia Jonasza (12 grudnia 2014).

NOMEN (Naukowy Obóz Młodzieży Nazaretańskiej)

Podczas pracy w LO Świętej Jadwigi Królowej w Kielcach (szkoła często nazywana jest Nazaretem, ponieważ prowadzi ją Siostry Nazaretanki) zainicjowałem wakacyjne wyjazdy w ramach obozów naukowych (od 2008). W czasie obozu zajęcia prowadzone są przez wolontariuszy: studentów (absolwentów Nazaretu) oraz zaprzyjaźnionych z Nazaretem wykładowców uniwersyteckich (głównie UJK i KUL). Poza grupą humanistyczną istnieją zajęcia w grupie biologicznej, matematycznej i psychologicznej.

Konsolidacja środowiska młodych naukowców wydaje dobre owoce, czego dowodem są osiągnięcia uczniów (Marek Maraszek – laureat olimpiady polonistycznej AD 2013, autor

²⁵ Data premiery w Teatrze WSD w Kielcach.

eseju w *Kocie zielonym*; Magdalena Drezno, obecnie na studiach w Szkocji – autorka szkiców o twórczości Brunona Schulza i Tadeusza Różewicza w *Kocie białym*), jak również łączność absolwentów szkoły z młodszym pokoleniem (np. Piotr Kopiński, doktorant UPen w Filadelfii, USA).

* * *

D.

W moim mniemaniu wszelka działalność naukowa tylko wtedy ma sens, gdy służy osobie ludzkiej. Jej zadaniem jest wprowadzanie człowieka w spotkanie z Prawdą, która objawia człowiekowi sens jego życia. Nauka, podobnie jak wielka i duchowa sztuka, potrafi wprowadzać w spotkanie z pięknem, a piękno na to jest (jak za Norwidem powtarzał Jan Paweł II w *Liście do artystów*), by zachwycało do pracy, praca – by się zmartwychwstało²⁶. Tym bardziej teologia literatury, która podejmuje refleksję o Bogu i Jego objawieniu, ale także o tym, który jest adresatem orędzia zbawienia. Jest poszukiwaniem Słowa w słowie, Boskiego Logosu w słowie ludzkim. Właśnie w literaturze utrwalona zostaje zarówno głębia relacji bosko-ludzkich oraz duchowych pragnień człowieka (dzieła mistyczne), ale i tragizm odrzucenia Boga i Jego miłości (np. twórcy humanizmu ateistycznego).

Niestety, współczesny świat staje się coraz bardziej opanowany przez egoizm i hedonizm. Następuje kontratak kultury rozpaczy i sił cywilizacji materialistyczno-konsumpcyjnej. Sprawy ducha schodzą na dalszy plan. Refleksja nad kulturą, nad światem *sacrum* i *profanum*, stanowi obszar badań teologii literatury, która nigdy nie powinna być zorientowana autotelicznie, pomijając człowieka w całej jego wielkości i nędzy, z ogromem współczesnej rozpaczy i iskierkami nadziei. Takiej postawie „łaskawej człowiekowi” patronuje św. Jan Paweł II, ale również abp Bruno Forte oraz kard. Gianfranco Ravasi. Nauka, a zwłaszcza antropologia, czyli namysł nad *człowiekiem, który jest dziełem Boga*, powinna stać na straży tego, co ludzkie, aby technika nie zniszczyła wartości duchowych, dzięki którym człowiek jest człowiekiem. Nie idzie tutaj o jakiegokolwiek ideologię, ale o pasję poznawania i zrozumienia świata, o poszukiwanie prawdy i stawianie wciąż nowych pytań, charakteryzujące istotę ludzką, wreszcie o wrażliwość i szlachetność, które powinny kierować życiem człowieka. Z jednej strony człowiekowi powinna towarzyszyć uparta wiara w ostateczne zwycięstwo ludzkiego ducha nad demonami współczesności, wśród których największymi są okrucieństwa wojny i różnorodna przemoc, z drugiej zaś należy zachować

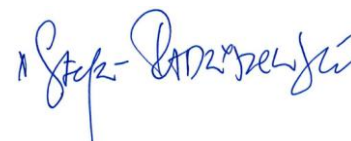
²⁶ Jan Paweł II, *List do artystów*, [w:] *Jan Paweł II do artystów. Artyści do Jana Pawła II*, Lublin 2006, s. 36.

świadomość znikomości ludzkiego poznania, możliwości popadnięcia w błąd lub – jeszcze gorsza sytuacja – w ślepy i fanatyczny ogląd rzeczywistości.

Właśnie dlatego w moich studiach z pogranicza teologii i literaturoznawstwa obecny jest żywioł eseistyczny, w którym łączę badania naukowe z pasją *przekazywania pasji*: książka naukowa powinna nie tylko trafić na półkę, ale poruszyć i pobudzić do refleksji, wprowadzić w przygodę myślenia, doprowadzić do przebudzenia człowieka w człowieku (wszak człowiek to *homo sapiens*). Celem nauki nie jest tworzenie hermetycznych traktatów, ale żywy człowiek, który myśli i stawia pytania. Jest i nie chce przeminąć. Bycie teologiem i humanistą staje się więc rodzajem misji, powołaniem do służby Bogu i człowiekowi, jak uczył św. Jan Paweł II w swoim *Liście do artystów*, powtarzając myśl Paulina z Noli: „jedyną sztuką jest dla nas wiara, a jedyną pieśnią Chrystus”²⁷. Odpowiadając na te słowa Papieża Jan Jakub Kolski, autor *Jasminum* (2006), formułuje własny intymny list do Ojca Świętego, będący swoistym credo twórcy:

Nie jestem kilkoma zdaniami. Jestem literką samotną, która szuka innych liter, by chociaż stworzyć jedno słowo. Jedno. Dlatego artysta, im lepiej uświadamia sobie „dar”, tym bardziej skłonny jest patrzeć na samego siebie i na całe stworzenie oczyma zdolnymi do kontemplacji i do wdzięczności, wznosząc do Boga hymn uwielbienia. Tylko w ten sposób może do końca zrozumieć samego siebie, swoje powołanie i misję²⁸.

Uważam, że świat to scena, na której wciąż trwa wielki pochód ludzkości, nieustannie poszukującej sensu. Ta najważniejsza odpowiedź *już* została wypowiedziana, ale także *jeszcze* nie padła. Stąd najistotniejszym tematem teologii kultury, uprawianej w duchu humanistyki, nie są czcze i jałowe dywagacje (przelewanie z próżnego w puste), ale odkrycie i rozwijanie najgłębszej duchowej sprawności człowieka – zdolności do życia w tym, co antyk definiował jako prawdę, piękno i dobro. To dzięki spotkaniu wiary, rozumu i nauki tworzą się postawy, dzięki którym Ewangelia będzie słuchana przez wszystkich²⁹. Prawdziwa nauka, w takim rozumieniu, staje się umiłowaniem mądrości i sztuką życia. Prawdziwa teologia staje się kontemplacją Tego, który jest Prawdą (zob. J 14, 6)³⁰.

²⁷ Tamże, s. 42.

²⁸ J. J. Kolski, *Nie jestem kilkoma zdaniami. Jestem...*, [w:] *Jan Paweł II do artystów...*, s. 277.

²⁹ Zob. Franciszek, *Evangelii gaudium*, nr 132.

³⁰ *Dodam jeszcze, iż istnieje Siostra Wanda Boniszewska, od Aniołów, stygmatyczka, której modlitwy niechaj nas wspierają... Blask słońca w konwaliach!*